هەڵسەنگاندنی هونەریی حەسەن زیرەک: غەمگین فەرەج

١ / دۆخی قورگ و شێوازی دەنگی زیرەک.

و: غەمگین فەرەج:

ئاشکرایە کە سروشتی قورگ و شێوازی دەنگی زیرەک یەکێکە لەو خەسڵەتانەی کە لە گۆرانی بێژانی تری جیا دەکاتەوە ، بەوەی کە ئەو سۆز و جۆری تۆن و نەغمە دەنگیانەی کە لەقورگی زیرەکدا بوونی هەیە تایبەتەو لای گۆرانیبێژێکی تر نایبینینەوە . دەنگ و ژێکانی قورگی زیرەک هەر لەخۆڕسکەوە جۆرێک لە دەنگ و تۆنی موزیکی تیا خوڵقاوە کە زۆر جار لە تێکەڵەیەکی چەند چینێکی دەنگی دەچێت لە یەک کاتدا گۆرانی بچڕن. تایبەتتر لە دەنگی زیرەکدا جۆرێک لە جوانکاری و لەرینەوە یا ڤیبراتۆیەکی نەرم هەیە ، کە بەدەگمەن لەدەنگی گۆرانیبێژانی تردا بوونی هەیە . بێگومان ئەم دەنگە لەسەر پەروەردەیەکی ئەکادیمی درووست نەبووە و بەڵکو هەر لە خۆڕسکەوە بەو شێوازە بووە . بۆیە دەنگی زیرەک تایبەتە و خەسڵەتی دەنگی ئەو دەگمەن و دانسقەیە

٢/چەشنایەتی دەنگی زیرەک.

و: غەمگین فەرەج:

وەک لە زۆرینەی بەرهەمەکانیدا دەرکەوتووە کە زیرەک بەردەوام لە چینە بەرزەکاندا گۆرانیەکانی خوێندووە کە چینی تینۆرە . بەڵام هاوکات توانایی دەنگی حەسەن زیرەکی نەمر لەوە زۆر فراوانتر بووە کە تەنها لە چینێکی دەنگیی دیاریکراودا بمێنێتەوە ، بۆیە زۆر جار تونای دەنگی خۆی لەچینی گڕ یا بەیزیشدا زۆر شارازایەنە نیشان داوین. لەهەردوو فۆرمی بەستە و مەقامیشدا ، بۆ نمونە لەگۆرانی (دینێ مەڕۆ) دا زیرەک هەوڵی تاقیکردنەوەی چینە دەنگیە گڕ و بەیزەکان دەدات . دەکرێت لەرێی گوێگرتن لە بەرهەمەکانی زیرەکەوە زۆر بەڕوونی ئەم فرە توانایی دەنگی زیرەک بەڕوونی هەست پێبکەین.

٣ /ڕادەی توانای دەنگەکەی و ڕادەی سەرکەوتوویی لەو بوارەدا؟

و: غەمگین فەرەج:

وەک پێشتر ئەماژەم پێداوە کە توانای دەنگی هونەرمەند حەسەن زیرەک فراوان بووە و بەتەنها چینێکی دەنگی و ڕەنگێکی دەنگیەوە نەوەستاوە ، بگرە فرە ڕەنگ و زۆر بەتواناو سەلیقەیەکی موزیکی بەرزەوە یاری بەدەنگ و تۆنە موزیکیەکان کردووە و لەرێی ژێ دەنگیەکانی قورگیەوە جۆر و ڕەنگێکی جیاواز و تایبەتی لە میلۆدی و ئاوازی کوردی نەمر پێ بەخشیوین کە تا ئەمرۆش بەزیندوویی ماونەتەوە . دیارە بە نەمری مانەوەی بەرهەمەکانی زیرەک گەواهی ئەوەدەدەن کە ڕادەی توانایی و سەرکەوتوویی دەنگی زیرەک لەئاستێکی بەرزدا بووە ، کە تەنها بە ڕاهێنانێکی خۆڕسکی و بەردوامبوون لە چڕینی شێواز و فۆرمی جیا جیا لە گۆرانی کوردی و میللەتانی تریش توانیویەتی ئەم ئاستە بەرزە لە دەنگ و سترانبێژی پێشکەش بە موزیک و فەرهەنگی کورد بکات.

٤ /توانای گوتنی گۆرانی بێ مۆسیقای تا چ ڕادەیەک بووە؟

و: غەمگین فەرەج :

دیارە ئەو پاوەر و هێزەی لە دەنگی زیرەکدا هەبووە کە زۆر جار هەستت کردووە کەتێکەڵەیەکە لە چەند دەنگێک لە چەند چینێکی جیاواز ، وایکردووە کە دەنگی زیرەک زۆر جار بێ پاڵپشتی موزیک هەر بۆخۆی چێژ بەخشبووە و دەنگێکی پر و تێر بووە . وە چەندان نەواری هەیە کە پڕن لەو بەرهەمانەی کە بێ هیچ باگگراوند و هاوبەشییەکی ئامێرە موزیکیەکان ئەنجامدراون و بەشێوەکی زۆر بەربڵاو ئاشنابوون بە گوێگرانی . کە بێگومان ئەمەش بەواتای توانایەکی ئاستبەرز لە هونەری گۆرانیبێژیدا لای زیرەک . ئەوەشمان لەیاد نەچێت کە ئەو بەرهەمانەی زیرەک کە بێ موزیکە ڕاستە ئاشنایە بە گوێگرانی ، بەڵام هاوکات ئەم جۆرە دەنگانەی کە

خاوەنی ئەو پاوەرە بەهێزەن کاتێک لەگەڵ گرووپی موزیکدا دەخوێنن زۆر جوانتر و تێر وپڕ تر دەردەکەون لەڕووی موزیکی و هونەرییەوە.

٥/ڕادەی ناسیاوبوونی لەمەقاماتی مۆسیقا یان دەزگا مۆسیقاییەکان.

و: غەمگین فەرەج:

بەوپێیەی کە هونەرمەند حەسەن زیرەک لەزۆرینەی دەزگاو مەقامە موزیکیەکاندا گۆرانی چڕیوە، واتا شارەزاییەکی باشی لەناسین و نمایشکردنی مەقام و دەزگا موزیکیەکاندا هەبووە . وە هەر لەناوەڕۆکی چڕینی گۆرانیەکانییەوە دیارە کە توانایەکی باشی لە پیادەکردنی دەنگ و مەودا دەنگیەکانی ناو پەیژەی مەقامەکاندا هەبووە و زانیویەتی کە لەچ کاتێکدا جێگۆڕکێ بە مەقامەکان بکات . لەلایەکی ترەوە زۆر شارەزایانە دەزگا و پەیژەی مەقامە موزیکیەکانی بۆ گۆرانیەکانی هەڵبژاردووە و لەگەڵ ناوەڕۆکی تێکستی گۆرانیەکانیدا گونجاندوویەتی . ڕاستر بڵێین کە بەپێی ناوەڕۆکی هۆنراوەکان دەزگا و مەقامی گونجاوی بۆ میلۆدی و ئاوازەکانی هەڵبژاردووە . لەوەدا لێزان بووە کە کام مەقام خەمئامێز وکام مەقام شادی بەخشەو چۆن و لە چ سات و کاتێکدا لە ناوەڕۆکی کارە گۆرانیەکانیدا کاریان پێبکات . ئەم شارەزاییەی زیرەکی نەمر بە سەرجەم بەرهەمەکانیەوە زۆر بەڕوونی دیارە . لەهەردوو فۆرم یا شێوازی گۆرانی بەرەزم یا بەستە وەگۆرانی بێرەزم واتا مەقام و شێوازی وتن و چڕینی گۆرانی سەربەست.

٦ / لە ماوەی ژیانی هونەری خۆیدا لەسەر ڕادیۆی بەغداد ، تاران، کرماشان و لە دەرەوەی ڕادیۆ فەرمییەکان، زیاتر هۆگری مەقاماتی عوسمانی بووە ،یان بەلای دەزگاکانی مۆسیقای ئێرانیدا شکاندۆتەوە؟

و: غەمگین فەرەج:

بەبڕوای من گۆرانیەکانی زیرەک تام و چێژێکی زۆر تایبەت و کوردی پێوە دیارە ، وە پێم وانییە کە زیرەک لەژێر کاریگەری هیچ کام لە موزیکی تورکی یا عوسمانی و فارسی و عەرەبیدا بووبێت ، بەڵکو ڕەنگێکی زۆر تایبەت لە گۆرانی خوێندووە کە ئەو ڕەنگە ی گۆرانی لە فەرهەنگی وڵاتانی تردا بوونی نەبووە ، هەر بۆیە دەکرێت گۆرانی و شێوازی گۆرانی چڕینی زیرەکی نەمر بە یەکێک لە شوناسە زیندووەکانی موزیکی کوردی دابنرێت . لەگەڵ ئەوەشدا کە زیرەک هەمان ئەو دەزگاو مەقاماتەنەی بەکاربردووە بۆ کارە هونەریەکانی کە لە وڵاتانی دراوسێی وەک ئێران و تورکیا و وڵاتانی عەرەب کاری پێکراوە ، بەڵام بەهۆی ئەو ڕەنگە تایبەتە کوردیەی کە لەدەنگی زیرەکدا هەبووە هەرچی گۆرانیەکی چڕیبێت زۆر تایبەت و کوردیانە چڕیویەتی . دەنگێک بووە نزیک و ئاشنا بە چیاو دۆڵ و دار و بەردو سروشتی جوانی کوردستان . زیرەک لەکام ڕادیۆ و لەکام دەزگای هونەری گۆرانی چڕیبێت هەر ئەو ڕەنگە کوردیەی چڕیوە کە ئاشنایە بە گوێی هەر یەکێک لە ئێمە بەجیاوازی نەسڵ و تەمەنمان . لەئێزگەی بەغداد موزیکژەنانی عەرەب موزیکیان بۆ ژەندووە زۆر بە هەوایەکی عەرەبی ، بەڵام زەڕڕەیەک کاریگەری بەسەر دەنگی کوردیانەی زیرەکەوە جێنەهێشتووە ، بەهەمان شێوە موزیکژەنانی فارس و ئێرانی زۆر بەهەوایەکی فارسی بۆیان ژەنیوە ، بەڵام زیرەکی نەمر هەر بەکوردییەکی خاوێن خوێندوویەتی ، ئاخر بیرمان نەچێت هەر ئەمانە هۆکارن کە کاتێک باس لەبنەماکانی موزیکی کوردی دەکەین ، ڕاستەوخۆ دەبێت دەست بۆ بەرهەمەکانی هونەرمەندی نەمر حەسەن زیرەک ڕابکێشین و وەک یەکێک لە شوناسە زیندووەکانی موزیکی کوردی پێناسیان بکەین . یەکێک لە تایبەندمەندیەکانی زیرەکی هونەرمەند لەوەدا بووە کە چەندان جار گۆرانی زۆر دیاری وڵاتانی تری وەک فارس ،عەرەب و ئازەری چڕیوەتەوە بە تێکستی کوردی، واتزانیوە کە ئەسڵ و بنەمای ئەو ئاوازە کوردییەکی تەواوە ، ئەمەیە نهێنی دەنگی نەمر و ئەو بەهرە خوداییەی کە خواوەند بە زیرەکی نەمر و هاوکات بە میللەتی کوردی بەخشیوە.

٧ /چەندە شارەزای مەقامە کوردییەکان بووە ؟ زیاتر کام مەقامی کوردی ناسیوەو گوتویەتیەوە؟ ئایا ئەو مەقاماتە کوردییە لەناو مەقام و دەزگاکانی مۆسیقای عوسمانی و ئێرانیدا دەگونجێن یان لەوان جیاوازن ؟

و: غەمگین فەرەج

www.rojhalat.de www.bokan.de redaktion@rojhalat.de

ئەگەر مەبەست لە مەقامە کوردییەکان ئەو فۆرمە کوردییانە بێت کە زۆربەیان لە باشوری کوردستان سەریانهەڵداوە وەک (خاوکەر،خورشیدی،ئای ئای، قەتاروئەڵلاوەیسی، سەفەر..تادوایی.) ئەوا من بەش بەحاڵی خۆم گوێبیستی زیرەک نەبووم کە یەکێک لەم شێوازانەی خوێندبێت . بەڵام مامەڵەی هونەرمەند حەسەن زیرەک لە تەک زۆرینەی مەقام و دەزگا ڕۆژهەڵاتیەکاندا زۆر بەرفراوان بووە لە کارە هونەری وگۆرانییەکانیدا وەک مەقام یا دەزگاکانی (بەیات یا شور و حیجاز وحیجازکار و هوزام و سێگا ماهور و ڕاست وسەبا) و زۆری تریش، کە دیارە هەریەک لەم مەقامانەی بە سەلیقە و لێزانیەوە بەکارهێناوە . لە ڕاستیدا بە بڕوای من وەک لەزۆر سەرچاوەش ئاماژەی پێکراوە هەر یەک لەو مەقام یا دەزگایانەی کە من ناوم بردن نابنە موڵکی تەنها میللەتێک و ناکرێت فارسی یا عەرەبی یا ئازەری یا تورکی یا کوردی بن ، دەرئەنجام ئەو مەقامانە هاوبەشن لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕست و هەندێک ناوچەی تری دنیا ، ئەوەی کە مۆرکێکی نەتەوەیی دەبەخشێتە ئەم مەقامانە ئەوە مامەڵەی هونەرمەندەکەو ئەو شێوازە گوتن و ژەنینە موزیکییەیە کە فۆرمێک دەبەخشێتە مەقامەکە و دەیکاتە دەزگایەکی تایبەت بە میللەتێک ، بۆ نموونە مەقامی (خاوکەر و سەفەر) کە دوو مەقامی زۆر تایبەتمەندن بەناوچەی سلێمانی و گەرمیان ، لەبنەچەدا هەردوو مەقامەکە لەسەر بنامەی مەقامی بەیات یا شور داڕێژراون ، بەڵام لێرەدا ئەو شێوازی گوتنەیە کە فۆرمێک بۆ مەقامەکە دروست دەکات و تایبەتمەندی دەکات بە ناوچەیەک یا میللەتێک ، کە دیارە ئەم بابەتە قسەی زۆر هەڵدەگرێت و شرۆڤەکاریی موزیکی دەخوازێت . ئەو تایبەتمەندییەی کەلە زیرەکدا دەبینرێت شێوازی خوێندنی مەقام یاخود گۆرانیە بێ ڕەزمەکانیەتی کە شێوە و تەکنیکێکی گوتنی تایبەتی پێبەخشیوە کە تەنها ئەوە زیرە کە بەو شێوە و فۆرمە مەقام یا گۆرانیە بێ ڕەزمەکانی خوێندووە . هەر بۆیە ئەم شێوازەی زیرەک لە هیچ کام لە گۆرانیبێژانی تر نابیستین ، هەر بەهەمان شێوەی فۆرمە مەقامیەکانی کە هەر یەک لە هونەرمەندانی دەنگبێژی تری وەک (عەلی مەردان ، سەیدعەلی ئەسغەر ، تایەرتۆفیق، سێوە ، حەمەساڵح دیلان) کە هەر یەک لەم گۆرانیبێژ و هونەرمەندە سەرمەشقانەی کە ناوم هێنان شێوازی گوتنی تایبەت بەخۆیان هەیە کە دەناسرێنەوە و هی هیچ کامیان لەهی ئەوی تر ناچێت . بەگشتی هونەرمەند حەسەن زیرەک بەهۆی ئەوەی مەقام و دەزگاکانی بە شێوازێکی لێهاتووانە بەکارهێناوە هەر بەوهۆیەوە دواتر گۆرانییەکانی بوونەتە بەشێکی زیندووی فەرهەنگی گۆرانی و موزیکی کوردی . وەک پێشتریش ئامەژەم پێدا خودی دەنگ و قوڕگ و سروشتی چڕینی زیرەک بە ڕادەیەک کوردی و هەڵقڵاوی سروشتی کوردستانە کە هەر مەقام یا دەزگایەکی بۆ کارەکانی بەکارهێنابێت ڕاستەوخۆ تام و بۆیەکی کوردییانەی پێبەخشیوە.

٨ /لەماوەی گۆرانی گوتنەکانیدا ،چەندە لەسەر مەقامە مۆسیقاییەکە پێداگربووە و پاراستوویەتی و چەندە لێی لاداوەو بەلاڕێدا ڕۆیشتووە ؟

و: غەمگین فەرەج

ڕەنگە زیرەک لە نەوار یان بەرهەمە کۆنەکانیدا کە لەدانیشتن و خوانی ماڵاندا بەشێوەکی سەرپێی تۆمارکراوە ،هەندێک جار لادانی بووبێت لە تۆن و نەغمەی موزیک و هاوشان نەبووبێت لەگەڵ ئامێری موزیکدا ، بەڵام وەک پەیوەست بوون بە دەزگاکان و پەیژە ودەنگە موزیکیەکانی مەقامەکان هەمیشە زیرەکی هونەرمەند لەو بوارەدا بەرپرسیارانە گۆرانیەکانی چڕیوە و تەواو پەیوەست بووە بە بونیادی موزیکیی مەقام و دەزگاکانەوە ، بەتایبەت لەو کارانەیدا کە لە گەڵ گرووپی موزیکی و موزیسیانانی شارازەدا تۆمار کراون ، وەک بەرهەمەکانی کە لەگەڵ گرووپی موزیکی ڕادیۆی کرماشان و ئەو کارانەی لە ڕادیۆی بەغداد و ئەو بەرهەمانەی کە لەگەڵ موزیکزانانی باشوری کوردستان و کارو بەرهەمەکانی کەلەگەڵ موجتەبای میرزادە بووە.

٩ /چەندە شیعری گۆرانییەکانی کردۆتە قوربانی پاراستنی مەقامە مۆسیقیەکە یا پێچەوانەکەی؟

و: غەمگین فەرەج

بەهۆی ئەوەی کە زیرەک زۆر شارازابووە لە دروستکردنی گۆرانی نوێ لەسەر ئاوازی دی وەک ئازەری و عەرەبی هی تر، بۆیە هەندێک جار کێش و سەروای ئەو هۆنراوانەی کەلەگەڵ ئاوازەکاندا خوێندوونی کورتی و

درێژی تیا بووه و زیره‌ک به‌جۆرێک خۆی هه‌وڵی داوه به وشه‌ی تر هۆنراوه‌که له‌گه‌ڵ ئاوازه‌که بگونجێنێت ، له هه‌ندێکیش له گۆرانیه تۆمارکراوه‌کانیدا به‌تایبه‌ت ئه‌وانی که له دانیشتنی ماڵاندا تۆمارکراوه ره‌نگه وشه‌ی بیرچووبێت و وشه‌ی تری له‌بری گوتبێت ، هه‌ر بۆیه هه‌ندێک گۆرانی زیره‌ک که به چه‌ند شێوه‌یه‌کی جیاواز تۆمارکراون هه‌ست ده‌که‌یت هه‌مان گۆرانی له‌رووی تێکست و پێکهاته‌ی شیعره‌که‌وه که‌م تا زۆر جیاوازی هه‌یه . من له‌و بڕوایه‌دانیم که زیره‌ک شیعری کردبێته قوربانی پاراستنی مه‌قامه موزیکییه‌کان ، به‌ڵکو پێم وایه هه‌ندێک جار ڕه‌زم و پێکهاته‌ی میلۆدیه‌کان و نه‌گونجانی ته‌واویان له‌گه‌ڵ دێڕ و وشه شیعرییه‌کاندا زیره‌کی هونه‌رمه‌ندی ناچار به ده‌ستکاری و گۆڕانی بچوک کردووه له شیعردا ، به‌ڵام گرنگ ئه‌وه‌یه که نه‌یهێشتووه که کار له‌ناوه‌رۆکی شیعره‌که بکات.

١٠ /به‌گشتی لایه‌نی مۆسیقایی کاره‌کانی زیره‌ک چۆن هه‌ڵده‌سه‌نگێنن ؟

و: غه‌مگین فه‌ره‌ج

من پێم باشه که ڕای خۆم له‌سه‌ر ئه‌م خاڵه به ڕاشکاوانه بخه‌مه ڕوو . جێی داخه که زۆرێک له کارو به‌رهه‌مه گۆرانیه‌کانی زیره‌کی هونه‌رمه‌ند له‌ڕووی موزیک و ژه‌نین و تۆمارکردنه‌وه له‌ئاستێکی لاوازدان ، که به‌دڵنیاییه‌وه ئه‌مه به‌ده‌ر بووه له خواستی زیره‌کی هونه‌رمه‌ند و توانای ئه‌و سه‌رده‌مانه‌ی ئه‌وی تێدا ژیاوه هه‌ر ئه‌وه‌نده بووه ، به‌ڵام هه‌ریه‌ک له‌ئێمه ئه‌و ڕاستییه ده‌زانین که هونه‌رمه‌ند حه‌سه‌ن زیره‌ک به یه‌کێک له هێما و شوناسه زیندووه‌کانی موزیک و گۆرانی کوردی ناوزه‌د ده‌کرێت ، هه‌ر بۆیه کاره‌کانی ده‌بێت به جۆرێک له جۆره‌کان خاوێن بکرێنه‌وه و ئه‌و کارانه‌ی که له‌ڕووی موزیکه‌وه لاوازو ده‌توانم بڵێم ده‌چنه خانه‌ی نه‌شازی و نارێکی موزیکییه‌وه ، یان چاک بکرێن و سه‌رله‌نوێ درووست بکرێنه‌وه ، یانیش له‌ڕیزی پێشه‌وه‌ی ناساندنی هونه‌ری هونه‌رمه‌ند حه‌سه‌ن زیره‌کدا نمایش نه‌کرێن . له‌لایه‌کی تره‌وه خۆشبه‌ختانه زۆرێک کارو به‌رهه‌می زیره‌ک که تائه‌مڕۆ به‌نه‌مری و جوانی ماونه‌ته‌وه پشت به‌ستوون به‌موزیکێکی زۆر جوان و شایسته وه‌ک پێشتر ئاماژه‌م پێدا ئه‌و به‌رهه‌مانه‌ی که له ڕادیۆی کرماشان و به‌تایبه‌ت ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵ میوزسیانی گه‌وره موجته‌بای میرزاده ئه‌نجام دراون وه هه‌ندێک له‌و کارانه‌ی که‌له‌ڕادیۆی به‌غداد و هه‌ندێک له‌و کارانه‌ی که له سلێمانی ئه‌نجامدراون به‌هاوکاری موزیسیانانی ئه‌و کاتانه‌ی تیپی موزیکی مه‌وله‌وی . دیاره هه‌ر یه‌ک له‌و به‌رهه‌مانه‌ن که به‌شێوه‌کی زیندوو ماونه‌ته‌وه. بۆیه به تێڕوانینی من بۆ ناساندنی هونه‌ر و پایه‌ی هونه‌ریی حه‌سه‌ن زیره‌ک باشتر وایه پشت به‌و به‌رهه‌مانه ببه‌سترێن که باگگراوندی موزیکییان باش و هونه‌ری و له‌ئاستێکی گونجاوندان . ده‌کرێت سه‌رجه‌م به‌رهه‌مه‌کانی تر که له‌ڕووی موزیک تۆمارکردن و ژه‌نینی موزیکه‌وه لاوازن ، ئه‌رشیف بکرێن و بۆ مێژوو هه‌ڵبگیرێن ، تا له ئاینده‌دا کاری باشتریان له‌سه‌ر بکرێت ، که ده‌کرێت هه‌ریه‌ک له‌و میلۆدی و ئاوازانه ببنه هه‌وێن و بنه‌مای خوڵقاندنی چه‌ندین کارو به‌رهه‌می موزیکی گه‌وره له‌فۆرمی موزیکی جیاوازدا.

غه‌مگین فه‌ره‌ج
میوزیسیان وئاوازدانه‌ر
ئۆپسالا/سوید
٢٧/٠٥/٢٠٢١

* ئه‌م وتووێژه به بۆنه‌ی سه‌د ساڵه‌ی حه‌سه‌ن زیره‌ک، له لایه‌ن ماڵپه‌ڕی ڕۆژهه‌ڵات/بۆکان-وه ئه‌نجام دراوه.